

УДК 35.074.5

Сартбаева Г.П.*к.э.н., доц. Междун. универ. им. К.Ш. Токтомаматова, Кыргызская Республика***Аширалиева К.Г.***магистрант Междун. универ. им. К.Ш. Токтомаматова, Кыргызская Республика***АДМИНИСТРАТИВДИК БАШКАРУУ ТУТУМУНДА БАШКАРУУ ЧЕЧИМДЕРИН
КАБЫЛ АЛУУНУН ӨЗГӨЧӨЛҮКТӨРҮ**

Бул жумушта изилдөөнүн предмети болуп өндүрүштүк башкаруунун тутумдук деңгээлиндеги административдик башкаруу жараяны саналат. Макаланын максаты натыйжалуу башкаруу чечимдерин кабыл алуунун эсебинен мамлекеттик органдардын, мекемелердин жана уюмдардын ишинин натыйжалуулугун жогорулатууга мүмкүндүк бере турган административдик башкарууда орун алган көйгөйлөрдүн жаратылышынын теориялык аспектилерин изилдөөдө турат. Макаланы даярдоодо менеджмент чөйрөсүндө колдонулган гипотетикалык-дедуктивдик, логикалык, текшерүү тастыктоо жана жокко чыгаруу ыкмалары колдонулду. Изилдөөнүн жыйынтыгында административдик башкаруу функциясы техникалык, каржылык, коммерциялык, бухгалтердик эсеп, камсыздандыруу сыяктуу беш түшүнүк менен камсыздалары тастыкталып, акылга сыярлык башкаруу чечимдерин кабыл алуунун механизмдери өркүндөтүлдү. Натыйжалардын илимий-практикалык баалуулугу экономикалык моделдерди, каржылык рычагдарды, инновациялык куралдарды, аларды уюмдун ишмердүүлүгүнө киргизүүдө зарыл болгон маалыматтык технологияларды өнүктүрүү зарылдыгы негизделгендигинде турат. Алынган натыйжалар мамлекеттик жана менчиктин башка түрдүү формаларындагы мекемелердин жана уюмдардын башкаруучулук ишмердүүлүгүндө кеңири колдонууга ээ боло алат.

Негизги сөздөр: чечим кабыл алуу; башкаруу; чечүү жолдору; менеджмент; башкаруу функциялары; көйгөйлөр; артыкчылыктар; мамлекет; уюм; мекеме.

**ОСОБЕННОСТИ ПРИНЯТИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКИХ РЕШЕНИЙ В СИСТЕМЕ
АДМИНИСТРАТИВНОГО МЕНЕДЖЕМЕНТА**

Предметом исследования является процесс административного управления на системном уровне управления производством. Цель исследования заключается в изучении теоретических аспектов характера проблем административного управления, что позволит повысить эффективность работы государственных органов, учреждений и организаций за счет принятия эффективных управленческих решений. При подготовке статьи использовались гипотетико-дедуктивные, логические, проверочные, подтверждающие и отвергающие методы, применяемые в сфере менеджмента. В результате исследования было подтверждено, что функция административного управления поддерживается пятью понятиями, такими как техническое, финансовое, коммерческое, бухгалтерское и страховое, а также усовершенствованы механизмы принятия рациональных управленческих решений. Научная и практическая ценность результатов обусловлена необходимостью разработки экономических моделей, финансовых рычагов, инновационных инструментов, информационных технологий необходимых для их внедрения в деятельность организации. Полученные результаты могут быть широко использованы в управленческой деятельности учреждений и организаций государственной и других форм собственности.

Ключевые слова: принятие решения; управления; решения; администрирование; менеджмент; функция; проблемы; преимущества; государство; организация; учреждение.

**PRINCIPAL PRINCIPAL MANAGEMENT DECISIONS AND SYSTEM
ADMINISTRATIVE MANAGEMENT**

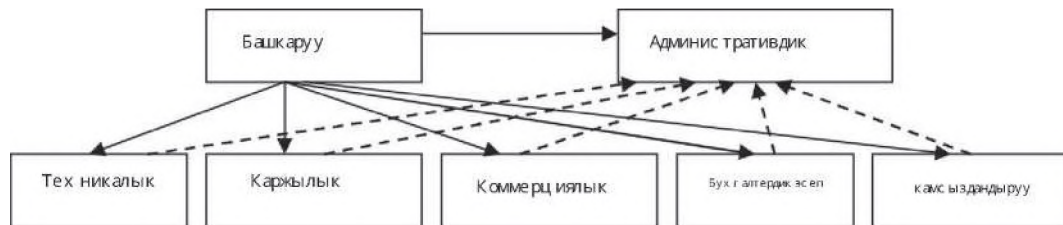
The subject of the research presented in the article is the process of administrative management at the system level of production management. The purpose of the article is to study the theoretical aspects of the nature of problems in administrative management, which will allow to increase the efficiency of government bodies, institutions and organizations due to the adoption of effective management decisions. In the preparation of the article, hypothetical-deductive, logical, verification, confirmation and rejection methods used in the field of management were used. As a result of the research, it was confirmed that the administrative management function is supported by five concepts, such as technical, financial, commercial, accounting, and insurance, and

the mechanisms for making rational management decisions were improved. The scientific and practical value of the results is based on the need to develop economic models, financial levers, innovative tools, information technologies necessary for their introduction into the organization's activities. The obtained results can be widely used in the management activities of institutions and organizations of state and other different forms of ownership.

Keywords: decision-making; management; management; solutions; management functions; problems; priorities; state; organization; institution.

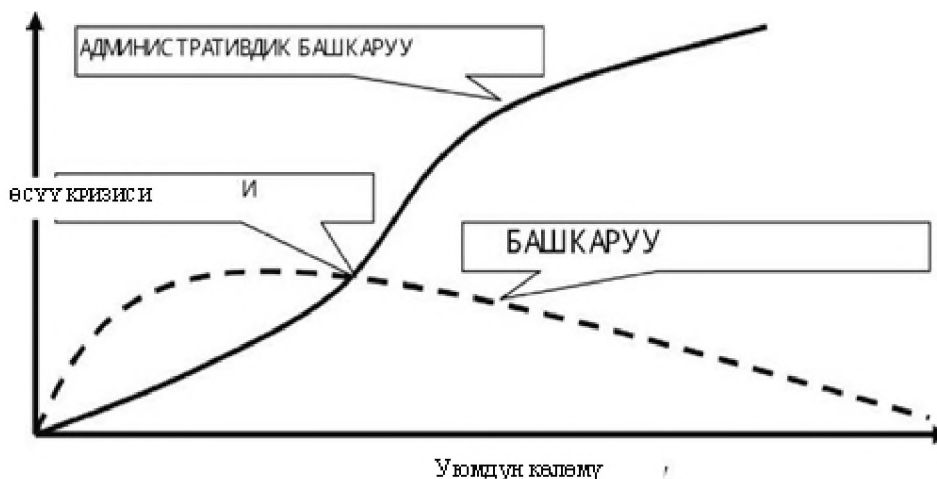
Административдик башкаруу – бул мамлекеттик органдардын, мекемелердин жана уюмдардын, ишканалардын ишинин натыйжалуулугун жогорулатууга мүмкүндүк берүү менен көпчүлүк өлкөлөрдүн практикасында өндүрүштү тутумдуу башкаруу деңгээлинде ишке ашырылат. Мамлекеттик орган биринчи кезекте коомдун ажырагыс бөлүгү болуп саналгандыктан, административдик башкаруу иштин жагын гана эмес, социалдык, идеологиялык, моралдык ж.б. мамилелердин жыйындысын да эске алууга тийиш.

Ошол эле учурда административдик функция башкаруу сыяктуу эле төмөнкү беш багыт менен тыгыз байланышта болуп, бул багыттарды ишке ашыруу жараянында алынган маалыматтарга гана негизделбестен, тескерисинче өз маңызын ушулар аркылуу да ачып көрсөтөт. А.Файолдун шакирти Г.Кенде өзүнүн устатынын бул классификациясын төмөнкү схема менен мүнөздөгөн (1-сүрөт) [1].

1-сүрөт. А. Файоль тарабынан берилген башкаруу функцияларынын классификациясы

Бүгүнкү күндө көптөгөн ата мекендик мекемелер үчүн административдик башкарууга өтүү башкаруунун абдан актуалдуу көйгөйү болуп саналат. Бул көйгөйдү изилдөөгө арналган көп сандаган окумуштуулардын эмгектерине карабастан мамлекеттик уюмдардарда башкаруу чечимдерин кабыл алуунун өзгөчөлүктөрү толук ачыла элек. Андыктан бул маселе чечилбеген милдеттердин катарында калууда.

2-сүрөт. Административдик башкаруунун натыйжалуулугу

Башкаруу тутумун кайра куруунун натыйжасы бардык кызматкерлер үчүн ишмердүүлүктүн бирдиктүү стандарттарын ишке ашыруу менен мүнөздөлөт. Кайра курулган башкаруу тутумунда ар бир кызматкер, андан да көбүрөөк жетекчи өзүнүн жана кесиптештеринин жоопкерчиликти

чөйрөсүн, милдеттерин жана аткаруучу функцияларын бөлүштүрүүнүн, ар бир аткарылган иштин сапатын баалоонун критерийлерин билүүлөрү керек. Келечекте башкаруу тутумунун абалынын уюмдун ички жана сырткы шарттарына шайкештигине туруктуу мониторингди камсыз кылуу зарыл. Ар кандай өлчөмдөгү уюмдар үчүн стихиялуу жана административдик башкаруунун натыйжалуулугун салыштыруунун жыйынтыгы 2-сүрөттө көрсөтүлгөн.

Административдик башкарууга өтүү уюмдун жашоо циклынын алгачкы этаптарында оңой болот. Кийинки этаптарда бул жараян татаалдаша баштайт, анткени институт жаңыдан түзүлүп жаткан учурда аны туура калыптандырууга караганда калыптанып калган башкаруу маданиятын өзгөртүү дайыма кыйыныраак.

Административдик башкаруунун төмөнкүдөй артыкчылыктары бар:

- өсүү жана өнүгүү мүмкүнчүлүгү – өзүнүн өсүү жараянында административдик башкарууга ээ болбогон институттар жана ага жараша адистердин көбөйүшү күтүүсүздөн башкарылгыс мүнөзгө өтөт;

- уюмдун менчик ээси жана жетекчилиги үчүн уюмдун ишмердүүгүнүн ачык-айкындуулугу жогорулайт;

- уюмдун кызматташууга болгон жагымдуулугу жогорулайт. Административдик башкарууга өтүү менен байланышкан башкарууну уюштурууну формалдаштыруу бир катар башкаруучулук маселелерди чечүүнү болжолдойт.

Биздин оюбузча, административдик башкарууга өтүү төмөнкү маселелерди чечүү менен ишке ашырылат:

- административдик функцияны натыйжалуу аткаруу үчүн шарттарды түзүү максатында башкаруу жана аткаруу органдарын бөлүү керек, б.а., административдик башкарууга өтүү башкармалыкты (ээсинин үлүшүн, түзүүчүлөрдүн тобун же атайын түзүмдөрү бар акционердик чогулуштарды) жана башкарууну (административдик функцияны ишке ашыруучу башкаруу тобун) бөлүүдөн башталууга тийиш;

- бизнестин өзүн формалдаштыруу белгилүү бир милдеттерди аткаруунун так жол-жоболорун түзүү менен башталуусу керек. Көбүнчө менеджерлер уюштуруучулук баш-аламандыктын бар экенин түшүнүп, кеңешчилер же кол алдындагылар тарабынан көптөгөн жумуш нускамаларын жазуу менен бизнести формалдаштыруу маселесин чечүүгө аракет кылышат;

- негизги (киреше алуу, күн сайын аткарылуучу) жараяндарды белгилөөдөн кийин ресурстук чыгымдарды пландаштыруунун жана эсепке алуунун тартибин жөнгө салуучу типтүү документтерди иштеп чыгуу зарылчылыгы жаралат;

- административдик башкарууну өздөштүрүүнүн кийинки этабы болуп башкаруу жараянынын негизги катышуучуларынын ортосундагы маалымат агымын мүнөздөгөн маалымат алмашуунун ченемдерин түзүү саналат;

- мурунку этаптар аяктагандан кийин кызматтык нускамаларды жазууну баштоого болот, анткени тигил же бул кызматкерлер эмне иштерди аткарышы керек экендиги салыштырмалуу ачык-айкын көрүнүп калат;

- башкаруунун түзүлгөн уюштуруу түзүмүн тактоо;

- тиешелүү түрдө уюмдун бөлүмчөлөрү жөнүндөгү жобону иштеп чыгуу;

- административдик башкаруу натыйжалуу болуусун жана уюмдун өнүгүүсүн шарттаган бизнес-максаттарга жетүүгө багытталган кызматкерлерди мотивациялоонун натыйжалуу тутумун түзүү.

Ошентип, жалпысынан административдик башкаруу тутуму мамлекеттик органдарды, мекемелерди, уюмдарды башкарууну уюштурууга жана тутумдаштырууга мүмкүндүк берет. Башкаруу чечимдерин кабыл алуу жараяны жөнөкөйлөштүрүү менен башкаруунун натыйжалуулугу кыйла жогорулайт.

Административдик башкаруу тутумунда да, чарба жүргүзүүчү субъекттерди башкарууда да, бизнес жана коом үчүн кабыл алынган чечимдерди чыгарууда да, башкаруучулук чечимдерди кабыл алуу механизми максаттарга, милдеттердин көлөмүнө, маселелерди чечүүнүн терендигине жана деталдуулугуна, иштин натыйжаларына жараша оңдоо мүмкүнчүлүгүнө ээ болууга тийиш. Чечимдердин алсыз жактарын аныктоо, алардын социалдык натыйжаларын

же кесепеттерин баалоого, талкуулоого эксперттерди жана көйгөйлөрдү чечүүгө түздөн-түз таасир эткен социалдык топтордун өкүлдөрүн тартуу керек.

Бирок, төмөндө карай турган бир катар факторлор эске алынбаса, анда топтордун талкуусу конструктивдүү болбой калышы мүмкүн, муну адистер топтун тузактары деп аташат. Алардын ичинен эң кеңири таралгандары төмөнкүлөр:

- талкууну эң жакшы деп берилген бир вариантты талкуулоо менен чектөө;
- кырдаалды жөнөкөйлөтүү, анын натыйжасында чечим схемалуу жана бир жактуу кабыл алынат;
- пландаштырылган чечимдин иш жүзүндөгү масштабын бир тараптуу ашыкча баалоо же кем баалоо;
- маселени чечүүнүн оң факторлорун топтоштуруу [2].

Талкуу аяктагандан кийин чечимдерди кабыл алуу этабы келет, мында чечимдердин кайсыл бирин тандоо компромисстин негизинде ишке ашырылышы мүмкүн болгон альтернативдүү жараян.

Биздин оюбузча, акыркы чечимдерди тандоодо чыр-чатактарды болтурбоо үчүн бардык мүмкүн болгон варианттарды бирдиктүү объективдүү критерийлердин негизинде баалоо зарыл, атап айтканда:

- маселени чечүүнүн ар бир варианты боюнча абал кандай экендигин;
- чечимдин ар бир вариантын ишке ашыруу үчүн канча убакыт жана акча каражаты сарптала тургандыгын;
- ар бир долбоордун чечимдери үчүн пайда болуучу кыйынчылыктар жана аларды жеңүү варианттарын.

Сунушталып жаткан механизмди ишке ашыруу административдик башкаруу тутумунда башкаруу чечимдерин ишке ашыруу үчүн квалификациялуу адистерди жана жаңы маалыматтык технологияларды талап кылаарын белгилей кетүү керек.

Жыйынтыктар:

1. Белгилей кетчү нерсе, кызматкерди кызмат орду боюнча көтөрүү, башка кызматка которуу же жумуштан бошотуу жөнүндөгү айрым чечимдерди кабыл алууда жогоруда айтылган ыкмалардын натыйжалуулугу жогору. Бул учурда административдик башкаруу тутумунда да, мекемелерди башкарууда да кызматкерлерди башкаруунун маанилүү багыты катары карьералык өсүү боюнча чечимдерди кабыл алууну белгилөөгө болот, бул уюмду натыйжалуу башкарууну камсыз кылуу, анын ишмердүүлүгүн пландаштыруу жараянында маанилүү фактор болуп саналат, мамлекеттик институттардын белгилүү бир мүмкүнчүлүктөрүндө жана иштөө шарттарында кадрларды мотивациялоого жана өнүктүрүүгө шарт түзөрү белгиленди;

2. Лидер тажрыйбага же интуицияга гана таянуу менен стихиялуу, ойлонулбаган чечимдерди кабыл албашы керек, анткени анын таасири терс болушу мүмкүн, бул уюмдарда жана коомдук жүрүм-турумда туруксуздук коркунучун күчөтүшү мүмкүн. Административдик башкаруу тутумунда башкаруу чечимдерин кабыл алуу көп кырдуу, анткени ал жарандардын, чара жүргүзүүчү субъекттердин жана ар кандай деңгээлдеги бийлик субъекттеринин өз ара аракеттенүүсү көздө тутат. Ошону менен бирге мамлекеттик органдарда, ишкана жана уюмдарда ишке ашырууга багытталган башкаруу чечимдерин кабыл алуу жараянында экономикалык моделдерди, каржылык рычагдарды, инновациялык куралдарды, маалыматтык технологияларды жаңылоо механизмдерин тутумдуу түрдө өркүндөтүү зарыл экендиги көрсөтүлдү.

Адабияттар тизмеси:

1. **Антонюк, О.** Административдик менеджмент: теориялык жана методологиялык принциптер [Текст] / О. Антонюк // [Электрондук ресурс]. – Режим доступа: <http://personal.in.ua/article.php.ida=413>.
2. **Артамонова, Н.С.** Мамлекеттик башкаруу тутумунда жана бизнес түзүмдөрдү башкарууда башкаруучулук чечимдерди кабыл алуу [Текст] / Н.С. Артамонова, О.О. Олейникова // [Электрондук ресурс]. - Режим доступа: <http://economics.opu.ua/files/archive/2012/No3-4/228-232.pdf>.
3. **Гыязов, А.Т.** Современные методы риск-менеджмента: оценка кредитного риска [Текст] / А.Т. Гыязов, М.А. Ахмаджанов, У.К. Кубанычбекова // Наука. Образование. Техника. – Ош: КУУ, 2014. – №4. – С. 137-139.

4. **Гыязов, А.Т.** Взаимоотношение бизнеса и высшего образования в независимом государстве [Текст] / А.Т. Гыязов // Наука. Образование. Техника. – Ош: КУУ, 2014. – №4. – С. 142-146.
5. **Сыдыкова, А.А.** Маркетинг отношений: новые подходы к оценке эффективности [Текст] / А.А. Сыдыкова // Наука. Образование. Техника. – Ош: КУУ, 2015. – № 2. – С. 150-154.

DOI:10.54834/16945220_2023_1_83

Поступила в редакцию 27.12.2022 г.

УДК 338.1(575.2):316.342.2

Ишенов Б.Ч.*д.э.н., проф. Кыргызского эконом. универ. им. М.Рыскулбекова, Кыргызская Республика*
Койчуманова Ж.Н.*к.э.н., доц. Кыргызского госуд. техн. универ. им. И.Раззакова, Кыргызская Республика*
Тыныстанова М.М.*аспирант Кыргызского экономич. универ. им. М. Рыскулбекова, Кыргызская Республика*

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЭКОНОМИКАСЫНЫН ӨНУГҮШҮНДӨГҮ ГЕНДЕР САЯСАТЫ

Бул жумушта изилдөөнүн предмети катары Кыргыз Республикасынын экономикасынын өнүгүшүндөгү гендер саясатындагы жараян каралган. Изилдөөнүн максаты - аймактык экономиканы өнүктүрүүгө аялдардын катышуусунун үлүшүн, аймактык ички дүң өндүрүмдүүлүгүн, пайда жана башка финансылык көрсөткүчтөрүн аныктоо, аял менен эркектердин иш тажрыйбасын талдоо, Кыргыз Республикасынын ишкерлеринин гендер маселесине көңүл буруусун күчөтүү. Изилдөөлөрдө топтомдуу талдоону жүргүзүүгө жардам берген анализ жана синтез, индукция жана дедукция, салыштырмалуу, системдүү, түзүмдүк методдор колдонулду. Изилдөөнүн жыйынтыктары өндүрүштүн натыйжалуулугун, өндүрүмдүүлүгүн жана продукциянын сапатын жогорулатууга, аялдардын бул жараяндарда катышуусуна өбөлгө түзөрү көрсөтүлгөн. Алынган жыйынтыктардын практикалык баалуулугу: берилген талдоонун натыйжалары гендер жана гендер саясаты боюнча иштер үчүн негиз боло алат. 2017-жылдан 2021-жылга чейин калктын жалпы санындагы эмгекке жарамдуу аялдардын үлүшү олуттуу өзгөрбөгөдүгү аныкталды. Кыргыз Республикасы гендер теңчилигине жетишүү боюнча бир катар милдеттенмелерди кабыл алганына карабастан, изилдөөлөрдүн жыйынтыгы көрсөтүп тургандай алар иш жүзүндө толугу менен иштебей жатканы тастыкталды. Бул темадагы келечек изилдөөлөр боюнча сунуштар аялдардын катышуусу менен Кыргыз Республикасынын аймактардын экономикалык көрсөткүчтөрүн пландаштыруу жана болжолдоо жагынан кызыгууну жаратары белгиленген.

Негизги сөздөр: гендер; гендер саясаты; гендер көнүмүштөрү; калктын жумуш менен камсыз болушу; кемсинтүү.

ГЕНДЕРНАЯ ПОЛИТИКА В РАЗВИТИИ ЭКОНОМИКИ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

В данной работе предметом исследования является процесс гендерной политики в развитии экономики Кыргызской Республики. Целью исследования является определение доли участия женщин в развитии региональной экономики, регионального валового продукта, прибыли и другие финансовые показатели, анализ опыта мужчин и женщин, акцентирование внимания на гендерной составляющей предпринимателей Кыргызской Республики. В исследованиях использованы методы анализа и синтеза, индукции и дедукции, а также сравнительного, системного и структурного анализа. Научная ценность полученных результатов заключается в получении выводов и рекомендаций направленных на повышение эффективности производства, производительности труда и качества продукции с участием женщин. Практическая значимость полученных результатов - итоги представленного анализа могут послужить основой для работ, посвященных вопросам гендера и гендерной политики. Определено незначительное количественное изменение состава трудоспособных женщин в период с 2017года по 2021 год. Выявлено, что в Кыргызской Республике на недостаточном уровне проводятся работы по соблюдению гендерного равенства, несмотря на проводимую политику в этом направлении. Перспективы исследований по данной теме представляют интерес в плане планирования и прогнозирования экономических показателей регионов Кыргызской Республики с участием женщин.

Ключевые слова: гендер; гендерная политика; гендерные стереотипы; занятость населения;